

SnappCar, Loops & Bitcoins: Naar een andere economie?

Samenvatting

Concepten en initiatieven als de [deeleconomie](#), de [circulaire economie](#) en lokale of virtuele valuta als [Bitcoins](#) raken steeds meer in zwang. Hoewel ieder concept z'n eigen 'niche' heeft, is er een duidelijke gemene deler: ze wijzen allen naar een *andere* dan de huidige economie. Ze keren zich tegen de excessen en nadelige gevolgen van het huidige financieel-economische systeem en bieden alternatieven in een duurzame, sociale en/of anderszins gewenste richting. Deze trendalert biedt de watersector een overzicht van een aantal opkomende economische concepten en financieel-economische diensten, gaat na wat ze wel of niet anders maakt, en bespreekt hiervan de potenties én valkuilen voor waterorganisaties.

'Vergroenen' van bestaande praktijken als auto rijden: onderdeel of belemmering van duurzame transitie?

Consequenties voor u

	Laag	Middel	Hoog	Beknopte uitleg
Impact				Daagt dominante patronen in denken en doen in watersector uit
Zekerheid				Er zijn al veel initiatieven, maar fundamentele (sociaal-economische) verandering vergt vergaande besluiten voor de lange termijn

Trendbeschrijving en achtergrond

Over SnappCar, Bitcoins & Loops

Met een wervend clipje worden ze geïntroduceerd: opkomende of al populaire initiatieven of kreten als [SnappCar](#), [Bitcoins](#) of "[Closing the Loops](#)" (kringloopsluiting). In één tot twee minuten wordt je wegwijs gemaakt in hoe je als consument of organisatie duurzamer en/of socialer kunt handelen. Dit zijn zomaar drie voorbeelden, die niet op zichzelf staan. Ze staan elk voor vele andere initiatieven die, net als SnappCar uitgaat van een economie gebaseerd op delen, net als Bitcoins nieuwe financiële betaalmiddelen en principes wil verankeren of in het geval van kringloopsluiting, een circulair-economisch systeem voorstaan.

Deze initiatieven komen vaak voort uit gedreven en dwarsdenkende individuen of organisaties, stellen bestaande praktijken op de proef en stimuleren anderen in het omarmen of kopiëren van dit type initiatieven. Tegelijkertijd roepen ze vragen op: Op welke aannames zijn ze gestoeld en wat beogen ze? Slagen ze erin het beoogde waar te maken? In hoeverre hangen ze met elkaar samen? Deze trendalert gaat op deze vragen in. Het geeft inzicht in drie typen (financieel-) economische concepten die opkomend zijn (deeleconomie, circulaire economie en financiële duurzaamheid) en presenteert potenties en valkuilen

omtrent deze concepten, bedoeld om verdere discussie te stimuleren.

De economie van het delen

SnappCar, MyWheels, Togethr, Thuisafgehaald, het Ruilrestaurant, de 'ik geef weg' Facebook pagina, Peerby, Konnektid, Couchsurfing, AirBnB en Deelstoel. Of het nu gaat om het uitlenen of aanbieden van de auto, kook of kluswerk of van een slaap of werkplek; initiatieven als deze schieten als paddenstoelen de grond uit.

'Delen is in, bezit is uit' luidt het mantra van de deeleconomie, ook wel de 'shareconomy' of 'peer-2-peer'-economie genoemd. Via digitale platforms en sociale media worden mensen in staat gesteld met elkaar producten en diensten uit te wisselen, en met aanzienlijk potentieel. Uit veel aangehaald onderzoek [1] blijkt dat meer dan 80% van de ondervraagden bereid zijn te participeren in een initiatief als hierboven genoemd, hoewel de intentie nog niet wil zeggen dat men het ook doet. Bovendien kwamen respondenten allen uit Amsterdam en waren de meesten hiervan hoogopgeleid, wat bedenkingen geeft over hoe breed dit werkelijk wordt gedeeld.

Naast delen wordt vaak ook het leasen van producten als onderdeel van de deeleconomie gezien. De idee hierachter is dat de producten die bedrijven aanbieden

tijdens gebruik door consumenten in bezit van de producent blijven. Zo blijven zij verantwoordelijk voor het product na gebruik, wat een extra prikkel zou geven voor cradle-2-cradle ontwerp en voor hergebruik. Toch worden veel aangeboden leaseproducten (telefoon, auto) nog altijd op korte termijn vervangen door gloednieuwe, terwijl het oude nog prima functioneert [2].

Dat roept de vraag op welke motieven achter het delen of leasen zitten. Deze blijken op het eerste gezicht vaak ideëel, sociaal en/of duurzaam van aard, bijvoorbeeld geënt op het bij elkaar en in contact brengen van mensen en/of op het verminderen van de druk op eindige grondstoffen, waarop de huidige economie zwaar leunt. Maar geld besparen óf verdienen speelt hierin een niet te onderschatten rol. Een individu drukt de kosten voor de auto door deze te delen, individuele 'deel'-bedrijven worden steeds meer waard (bijv. AirBnB), terwijl verschillende actoren zich wagen aan de macro-economische potentie van de deeleconomie, met zeer uiteenlopende waarden (van 3,5 - 100 miljard dollar, zie [REF](#)). Al met al iets om rekening mee te houden.

De circulaire economie

Net als de deeleconomie niet nieuw, maar wel steeds populairder is de circulaire economie (CE). Het is een overkoepelend concept dat verschillende en al even

bestaande theorieën en denkrichtingen omvat en integreert. De belangrijkste zit in de naam zelf; die van circulair denken, produceren en consumeren. Daarmee zet het zich af tegen de huidige economie, die volgens aanhangers van de CE vooral gebaseerd zou zijn op 'lineariteit'. Dat houdt in dat de economie draait op de groei van productie en consumptie van artikelen, gemaakt van natuurlijke en eindige grondstoffen die vervolgens worden afgedankt. Het afval uit dit proces is vaak moeilijk natuurlijk afbreekbaar of zelfs zeer schadelijk voor het milieu en komt niet of nauwelijks voor hergebruik in aanmerking.

Ten opzichte van dit lineaire model wordt de circulaire economie niet zelden als een radicale breuk, paradigmaverschuiving of fundamentele systeemverandering geponeerd. Daarin staat namelijk het sluiten van ketens en kringlopen, met nadruk op hergebruik of snel en eenvoudig door de natuur af te breken afval, centraal. Het doel is te komen tot een ontkoppeling van economische groei en de huidige (schadelijke en onhoudbare) exploitatie van grondstoffen, zonder dat dat ten koste gaat van een groeiende welvaart [REF]. Het model gaat uit van systeemdenken en nabootsing van processen die in de natuur gemeengoed zijn, bouwt voort op concepten als cradle2cradle, en omslaat alle sectoren van de economie, of het nu gaat om industriële producten, het

omgaan met essentiële hulpbronnen als voedsel, water en energie of diensten als advies en onderzoek.

Opvallend is de kracht waarmee de CE als concept is neergezet en wordt gedreven. De drijvende actor hierachter is de Ellen MacArthur foundation, die het bekende adviesbureau McKinsey opdracht gaf tot het vormgeven van de grondslagen en een visie voor de CE op Europese schaal. Met als resultaat twee lijvige rapporten [3], waarin naast deze twee elementen en verschillende lichtende voorbeelden, ook de potentiële waarde in dollars is berekend.

Dit heeft in Nederland breed navolging gekregen. TNO heeft in opdracht van het Rijk onderzoek gedaan naar de kansen van de CE voor Nederland en kwam uit op een marktwaarde van zo'n 7,3 miljard euro en 54.000 nieuwe banen [4]. Ook het aantal actoren dat de CE omarmt en uitdraagt is fors; verschillende stichtingen zijn specifiek hiervoor opgezet (REF, REF) en een toenemend aantal actoren van diverse pluimage scharen zich erachter. Hoewel veel elementen van de CE niet nieuw zijn of in de praktijk al worden toegepast, lijkt dit concept dus aan momentum te winnen.

Financiële duurzaamheid

Ook de financiële sector ontkomt niet aan alternatieven voor de huidige wijzen van denken en werken, hoewel dit een zeer moeizaam proces betreft. De deregulering

van de bancaire sector vanaf de jaren '80 en de daaropvolgende groei van financiële "innovaties" heeft geresulteerd in een zeer verweven en fragiel financieel systeem op mondiale schaal. De consequenties hiervan voor de maatschappij zijn enorm, zoals de krediet en schulden crises lieten zien¹. Inmiddels zijn de financiële belangen zo groot en de politieke invloed van banken en aanpalende bedrijven zo omvangrijk, dat vergaande veranderingen en alternatieven nog nauwelijks levensvatbaar zijn. De huidige discussie omtrent de verhoging van de buffers van banken toont dit aan; experts pleiten voor ophoging tot in de tientallen procenten van het eigen vermogen, maar politiek is 4 in plaats van 3 % nu het maximaal haalbare [REF].

Niettemin ontstaan hier en daar initiatieven die de status quo aan de kaak stellen of een geheel nieuwe praktijk introduceren. Een voorbeeld van dat laatste zijn Bitcoins. Dit is een zogeheten "cryptomunt", waarmee gebruikers betalen voor producten en diensten via een complex online peer-to-peer proces. Door uitwisseling middels cryptografische sleutels, zijn transacties nauwelijks traceerbaar en wordt betaalgemak geoptimaliseerd; er komt geen tussenpersoon aan te pas en wachttijden en transactiekosten zijn te verwaarlozen [REF]. De waarde van Bitcoin wordt bepaald door de markt; was het bij

¹ Zie twee eerdere economische trendalerts uit 2009 en 2012 over deze twee crises

de lancering in 2009 nog minder dan 1 dollarcent waard, nu staat de koers van 1 Bitcoin op bijna 700 euro². Op steeds meer plekken kun je ermee betalen en ook zijn er al diverse andere soortgelijke muntenheden verschenen, zoals [Litecoin](#) of [Feathercoin](#).

Bitcoin is slechts één van de vele alternatieve valuta, die om verschillende redenen het levenslicht zien. Bitcoin onttrekt zich aan de regulerende hand van overheden en banken, en dat is precies wat de bedenkers ervan beoogden. Dergelijke motieven, uit kritiek of idealisme, verklaren deels ook de opkomst van diverse lokale valuta in Nederland, zoals met het ruilmiddel [Makkie](#) in Amsterdam en [Dam](#) in Rotterdam [\[REF\]](#). Ook in Spanje en Griekenland zijn al even verscheidende alternatieve en vaak lokale ruilmiddelen in omloop. Deze bieden tegenwicht aan de dominante rol van geld en kapitaal in de samenleving, onttrekken zich van actoren die volgens de bedenkers een excessief (financieel) systeem in stand houden en stelt in staat te experimenteren met socialere en duurzamere vormen van samenleven [\[REF\]](#).

Een voorbeeld van een initiatief dat de status quo in de financiële sector aan de kaak stelt is het Sustainable Finance Lab (SFL). Deze denktank, opgericht in 2010

en onderdeel van het overkoepelende Utrecht Sustainability Lab, doet onderzoek naar en werpt ideeën op voor verduurzaming van de financiële sector. Het heeft oorzaken en gevolgen van de crises in kaart gebracht, de rol van de financiële sector daarin belicht, en doet op basis van deze analyse concrete aanbevelingen, van het afschaffen van bonussen tot fundamentele structuurveranderingen in banken [5]. Deze doelen hopen zij te bereiken door het organiseren van lezingen en debatten met prominente leden van het SLF zoals Herman Wijffels en Arnoud Boot, alsmede door het leveren van adviezen en inzichten door publicaties.

Overeenkomsten & potenties

Wat hebben de hier besproken concepten en initiatieven gemeen en wat zijn hiervan potenties en valkuilen? Allereerst natuurlijk beogen ze allen bestaande (financieel-) economische praktijken te veranderen. Ze worden doorgaans gelegitimeerd door kritiek op het bestaande economische of financiële model en bieden alternatieven die duurzamer, socialer en/of anderszins beter zouden zijn. Het zijn ook zeer brede en veelomvattende concepten die in meer of mindere mate overlappen – zo wordt de deeleconomie vaak ook als onderdeel van de circulaire economie gezien. En onder elk van de besproken concepten worden dan weer veel ‘losse’ initiatieven geschaard die opgeteld tot het gewenste alternatieve model moeten

leiden. De concepten en initiatieven hebben momentum in een tijd van langdurige crisis en zorgen over de lokale en mondiale socio-ecologische toestand, maar zijn niet per se nieuw. Ze bouwen veelal slim voort op en brengen bestaande, soms al eeuwenoude ideeën en theorieën samen onder een voor een groot publiek aansprekend label. De inzet van nieuwe (ICT) technologieën geven veel van de initiatieven nog eens een extra stimulans voor diffusie en opschaling.

In een aantal dimensies lijken de concepten een vergaande verandering te forceren. Zo stellen veel van de initiatieven die vallen onder de deel- en circulaire economie gevestigde praktijken en instituten, en bestaande wet- en regelgeving op de proef. Online platforms en initiatieven geven bijvoorbeeld een enorme boost aan het delen van eigendommen. Zelfs zozeer, dat een aantal activiteiten in deze zogeheten ‘informele economie’ in clash komen met bestaande regulering, of bedrijven die hier oneerlijke concurrentie in zien. Ook de wensen en activiteiten zoals die van het SFL conflicteren stevig met belangen in de financiële sector. Dat zijn signalen dat er echt wat gaande is, en in sommige gevallen worden bestaande wet- en regelgeving en praktijken zelfs aangepast op de trend [\[REF\]](#).

De hier besproken concepten dagen ook dominante denkkaders uit. Het toegaan naar “gedeelde”

² Per 9 januari 2014 [\[REF\]](#)

eigendommen is een voorname. Of de idee dat afval grondstof is of een onderdeel in een opvolgende productcyclus. Maar ook een centrale plek toekennen aan onzekerheid in plaats van zekerheid, aan een lange termijn- in plaats van korte termijnbenadering en aan de ruimtelijke dimensies van productcycli (op systeemniveau) zijn belangrijke streefwaarden. In rapporten over de circulaire economie bijvoorbeeld worden concrete aanbevelingen gedaan hoe deze termen betekenis te geven in de praktijk. Zo kennen veel organisaties budget en strategicycli die een geringe omlooptijd kennen, terwijl de besproken economische en financiële concepten vereisen dat deze gebaseerd zijn op veel langere tijdshorizons.

Valkuilen en spanningsvelden

Daarentegen blijft een aantal prangende kwesties onderbelicht. Het economische groeimodel dat mede ten grondslag ligt aan de snelle uitputting van eindige grondstoffen en aan klimaatverandering wordt in geen van de concepten fundamenteel aan de orde gesteld. Blijvende groei wordt nog altijd verondersteld, met de kanttekening dat deze, eenmaal losgekoppeld van het gebruik van eindige grondstoffen, groen en duurzaam is. Afgezien van de vraag of ketens in zijn geheel cyclisch te maken zijn, zal het verder cyclisch maken van de economie een zaak van zeer lange adem zijn. Plausibel zou zijn te veronderstellen dat duurzaamheid tot stand komt als de inspanningen om te vergroenen

(vele malen) groter zijn dan de (gewenste) economische groei. Op dit moment is dat bij lange na het geval niet, en rigoureuze keuzes moeten worden gemaakt om dat te behalen in de toekomst. Het Milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP³) geeft bijvoorbeeld aan dat zelfs het meest ambitieuze scenario die zij in 2010 voor vergroening van de economie heeft opgesteld, de door diezelfde UN gewenste terugdringing van CO2 in 2050 niet zal halen. Concreet gezegd levert het niet veel op als van weliswaar duurzamere automodellen er veel meer worden gemaakt, of als het groeiende duurzame energieaandeel een alsmaar groeiende energieproductie niet vervangt, maar aanvult [6] [REF].

Hieraan gerelateerd roept ook het proces en de wijze waarop duurzaamheid of sociale cohesie tot stand zou moeten komen vragen op. Over hoe deze idealen te bereiken bestaan fundamenteel andere zienswijzen, maar deze ambiguïteit komt niet of nauwelijks in de concepten tot uiting. Veel van de genoemde concepten en initiatieven leunen sterk op en maken veelvuldig gebruik van marktmechanismen en -terminologie, leggen het primaat bij bedrijven en ondernemers, zien voor de overheid en overheidsinstanties vooral een stimulerende rol weggelegd en doen een groot beroep op 'verantwoord consumeren'. Het veronderstelt dat

milieu- en klimaatbeleid geen pijnlijke, politieke keuzes vergt, maar via een weg van participatie, consensus en 'gedragscodes' kan worden bewerkstelligd [REF].

Deze insteek past goed bij (internationale) ondernemingen die dan ook de drijvende actoren zijn achter grote concepten als de circulaire economie [zie bijv. REF]. Dat ze door een verscheidenheid aan actoren omarmd en geadopteerd wordt, laat weliswaar zien dat er draagvlak en een gezamenlijk streven is, maar roept de vraag op of dit voor alle actoren, de samenleving én het milieu ook daadwerkelijk een win-win-win situatie oplevert. Om terug te pakken op het voorbeeld van de auto; Renault, een van de 'global partners' achter het concept van de circulaire economie zal niet snel de auto in de ban doen, maar inzetten op het vergroenen van autorijden. Dat is één transitiepad naar duurzaamheid. Een ander is het autorijden an sich terugdringen en investeren in openbaar vervoer om dat beter en aantrekkelijker te maken. Deze paden verschillen significant van elkaar. Maar keuzes als deze komen in de meeste van de besproken initiatieven niet terug.

Relevantie

De in deze trendalert besproken financieel-economische concepten hebben betrekking op alle

³ United Nations Environment Programme

sectoren van de samenleving en zijn daarom ook voor organisaties in de watersector interessant en relevant. Maar er gebeurt ook al veel. Zonder altijd op te hangen aan termen als de circulaire economie, vinden circulaire of deelprincipes al weerklank in onderzoek en praktijkprojecten van waterorganisaties. Het is aannemelijk dat deze concepten verder aan populariteit winnen en dat, als waterorganisaties zich niet zelf zich hierin mengen, ze vroeg of laat gevraagd worden dat te doen. De concepten bieden kansen én bedreigingen en het is aan te raden na te gaan welke dat voor de eigen organisatie kunnen zijn, zodat hier adequaat op kan worden ingesprongen.

Zo is denkbaar dat waterorganisaties minder zelf in eigendom houden en meer van hun diensten en producten gaan delen, ruilen of leasen. Dit kan voortkomen uit noodzaak (bijvoorbeeld vanwege de Wet Hof) of uit eigen wil, en in beide gevallen heeft dat consequenties voor de bedrijfsvoering. Als grootafnemer van diensten en producten van derden kunnen waterorganisaties bovendien eisen stellen als het gaat om de wijze waarop die diensten en producten worden gemaakt en geleverd, en zo het circulaire denken en doen een impuls geven.

Daarnaast kunnen waterorganisaties zelf participeren in (experimentele) circulaire projecten. Op kleinere schaal gebeurt dit al. In de "[kansenkaart](#)

[Afvalwaterketen](#)" zijn verschillende initiatieven van waterschappen en gemeenten genoemd die raken aan de circulaire economie. Zo is in Amsterdam-Noord een initiatief gestart, genaamd [Cleantech Playground](#), waarin ondernemers en bewoners experimenteren met een zelfvoorzienende werk- en levensstijl. Essentiële hulpbronnen als energie, water, voedsel worden zoveel als mogelijk met decentrale, 'schone' technologieën lokaal opgewekt, hergebruikt of geproduceerd. Waternet, het watercyclusbedrijf van Amsterdam, ondersteunt dit initiatief met kennis, doet onderzoek naar de (on)mogelijkheden en wil leren van wat het voor de eigen organisatie betekent.

De vraag is of het circulair handelen beperkt blijft tot (technologisch georiënteerde) projecten in de periferie van de organisatie, of dat organisaties besluiten integraal deze principes door te voeren. In dat laatste geval zal dat effect hebben op alle afdelingen, van inhoudelijk watergerelateerd werk tot de financiële bedrijfsvoering. Principes als het centraal stellen van leren en onzekerheid, het denken in kringlopen en het veranderen van budgetcycli vergen vergaande aanpassingen. Ook de opschaling van initiatieven tot structurele samenwerkingsverbanden tussen diverse partijen in de regio of op stadsschaal is bepaald geen sinecure. En hoe vind je als veelal centraal gestuurde waterorganisatie aansluiting met decentrale deel- of circulair-economische initiatieven opgezet door

burgers? Dit zijn vragen die niet zozeer gaan over technologie, maar alles te maken hebben met mensen, culturele en institutionele kwesties en de missie en visie van de eigen waterorganisatie.

Dat laatste geldt ook als het gaat om financiële duurzaamheid. Want wat als een groot deel van je klanten (bijvoorbeeld als onderdeel van een burgerinitiatief) verlangt om ook waterdiensten in alternatieve valuta te compenseren? Waterorganisaties doen er daarnaast goed aan eerlijk en transparant te zijn over hun financiële situatie en keuzes. Het meegaan in nieuwe financiële producten en diensten (zoals derivaten) heeft menigeen (semi)publieke instelling al in een negatief daglicht geplaatst. Financiële excessen zouden de betrouwbaarheid van burgers in waterorganisaties niet ten goede komen en pogingen om als watersector nader tot burgers te komen, in de kiem smoren.

Kortom, deze financieel-economische concepten stellen waterorganisaties voor veel en diverse vragen en dilemma's. Bij het in kaart brengen hiervan en in het bepalen van mogelijke responsstrategieën is het goed bewust te zijn van de eigen type organisatie en bijpassende missie en visie. De wens voor duurzaamheid mag dan breed worden gedeeld, transitiepaden daarheen verschillen wel degelijk. Een constructief-kritische blik op nieuwe (financieel-)

economische concepten en bewuste keuzeafwegingen over waarin te participeren, met wie samen te werken en op basis van welke voorwaarden of beloftes, kunnen een groot verschil maken.

Meer informatie

Over de **deeleconomie**, zie onder meer:

1. Glind, P. van de (2013). *The consumer potential of Collaborative Consumption. Identifying (the) motives of Dutch collaborative Consumption with the municipality of Amsterdam*. MSc thesis, Utrecht: Utrecht University
<http://www.slideshare.net/Pieter1987/master-thesis-sdeg-pieter-van-de-glind-3845494-the-consumer-potential-of-collaborative-consumption-august-2013>
2. Haegens, K. en I. van der Linde (2013). De Oogstmaatschappij. Bezit is Passé. *De Groene Amsterdammer*, (21) 2013

Over de **circulaire economie**, zie onder meer:

3. Ellen MacArthur Foundation and McKinsey & Company (2012 & 2013). *Towards the circular economy Vol. I & II*.
<http://www.ellenmacarthurfoundation.org/business/reports>

4. Bastein et al. (2013). *Kansen voor de circulaire economie in Nederland*. TNO 2013 R10864
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/06/20/tno-rapport-kansen-voor-de-circulaire-economie-in-nederland.html>

Over **financiële duurzaamheid**, zie onder meer:

5. Sustainable Finance Lab (2011). Hoofdconclusies en aanbevelingen.
<http://sustainablefinancelab.nl/files/2011/11/Sustainable-Finance-Lab-hoofdconclusies-en-aanbevelingen-24-11-2011.pdf>

Voor een kritische blik op economische concepten gebaseerd op “groene groei”, zie onder meer:

6. Kenis, A. & M. Lievens (2012). *De mythe van de groene economie*. Antwerpen: Jan van Erkel